

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

Marx ja Suomi – Suomi ja Marx: Heijastumia 1800-luvulla

Kirjoittanut Vesa Oittinen
Julkaistu 2015-01-08 09:01:51

1839

Kiinnittikö Marx lainkaan huomiota Suomeen, ja jos, niin milloin ja miten?^[1] Kiinnitti toki. Monille voi olla yllätys, että ensimmäinen kontakti löytyy niin varhain kuin vuodelta 1839, jolloin Marx laati kihlatulleen Jenny von Westphalenille käsinkirjoitetun kokoelman erilaisia kansanrunoja, niiden joukossa kolme *Finnische Runen*. Tapa kopioida vihkoihin runoja oli tuohon aikaan yleinen, ja Marxin nuoruuden päivistä on säilynyt pari muutakin vastaavaa kokoelmaa, mutta edelleen jaksaa hämmästyttää, että suomalainen kansanrunous oli tunnettua Euroopan sydänmailla jo noihin aikoihin. Lönnrotin *Kalevalan* ensimmäinen painos ("Alku-Kalevala") oli ilmestynyt vain muutamaa vuotta aikaisemmin, 1835, eikä ollut levinnyt kovin laajalle. Itse asiassa Marx ei näytäkään tunteneen *Kalevalaa*, vaan oli poiminut suomalaisrunonsa H. R. von Schröterin kokoamasta antologiasta *Finnische Runen*, joka ilmestyi ensimmäisen kerran Upsalassa 1819. Marx on käyttänyt Stuttgartissa 1834 julkaistua uusintapainosta, jonka tekijän nuorempi veli G. H. von Schröter oli toimittanut. Julkaisu oli kaksikielinen, aukeaman oikealla sivulla annettiin alkuperäinen suomenkielinen runo, vasemmalla taas saksankielinen käännös.

Suomalaisrunoja oli Jennylle tarkoitettussa kansanlaulujen kokoelmassa vain kolme, kaikki syntyrunoja: *Karhun synty*, *Ähkyn synty* ja *Kanteleen synty*, joista viimeinen käsitteli Väinämöisen soitto-motiivia (ks. MEGA I/1, s. 851–854^[2]). Siihen Marx oli liittänyt selittävän huomautuksen, että "Wäinämöinen on suomalaisten ylijumala (*der oberste Finnengott*)". Vihon kaikkiaan 80 kansanrunon joukossa nämä kolme suomalaista muodostavat varsin vaatimattoman otoksen, mutta samalla selvän poikkeuksen kokoelman yleislinjasta. Ensinnäkin lähes kaikki muut vihon kansanrunot – saksalaiset, espanjalaiset, kreikkalaiset, virolaiset jne. – ovat lemmentunustuksia, joilla Marx halusi välittää Jennylle sydämensä syvimpiä tunteita, sen sijaan suomalaisrunot ovat loitsuja. Erityisen oudolta tuntuu niin proosallisen vaivan kuin ähkyn syntyä (Schröterin saksannoksessa: *Geburt der Kolik*) käsittelevän runon mukanaolo nuorelle naiselle tarkoitettussa lemmentunustuksessa, vaikka Marx huomauttaakin ottavansa siitä vain muutamia rivejä, "joissa niin hyvin kuvastuu suomalaisen kansannäkemyksen naiivius".^[3] Suomalaisrunojen poikkeusasemaa kokoelmassa ilmentää myös se, että ne on ilmeisesti lisätty vihon loppuun omana ryhmänään hieman myöhemmin, muun tekstin jo valmistuttua.

Suomalais-saksalaisiin kulttuurisuhteisiin erikoistunut Erich Kunze julkaisi jo 1948 *Kalevalaseuran vuosikirjassa* Marxin suomalaisrunoja koskevan analyysin.^[4] Kunzen teorian mukaan runot olivat joutuneet Marxin mielitietylle osoitettuun kokoelmaan sen seurauksena, että Marx oli samoihin aikoihin nuorhegeliläisten piirissä Berliinissä seurustellessaan tutustunut näiden "tohtorikerhossa" Karl Friedrich Köppeniin, tuolloin varsin tunnettuun kirjailijaan. Köppen oli erityisen kiinnostunut pohjoismaisesta mytologiasta ja oli 1837 julkaissut aihepiiriä käsittelevän hahmotelman.^[5] Marxin ja Köppenin ystävyys kehittyi varsin syväksi, ja hieman myöhemmin, 1840, Köppen jopa omisti erään kirjoitelmansa^[6] "Trieristä kotoisin olevalle ystävälleen Karl Heinrich Marxille" – kyse oli muuten ensimmäisestä kerrasta jolloin Marxin nimi tuli julkisuuteen. Kunze arvelee – ja voi hyvinkin olla oikeassa – että Köppen olisi antanut Marxille oman kappaleensa Schröterin *Finnische Runen* -kokoelmaa ja kehottanut tutustumaan siihen.

sehnen und den Kredit der preußischen. Das ist doch einmal ein rundes reien über Öffentlichkeit und rundübel. Die ehrlichen Leute tischen, sondern bloß rechtliche Inrecht seien. Als wenn es sich an diesen Einrichtungen nicht hätte große Lust, das Gegenöffentlichkeit und Mündlichkeit und ein unfreier Staat sich nicht eine große Eloge von wegen endenter Staat und eine positive ngott zu einem russischen Spitz-

den chinesischen Zeitungen^[315] inem Pfluge kokettieren^[316]. Ohte Blumen trägt! Ich glaube, die Stellung auf dem Acker ist erwünschter, wenn künftig der e Feder dagegen Frondienste als dahin bei der jetzigen Unifor: uniformer die Regierungen, je hen, und hoffentlich besiegt das

uns biedern moralischen Deut- on herleitet, daß wir die gründ- ht besitzen.

gefunden, daß der Aufsatz „über ist in „über Religion und Kunst Kunst“, total zu reformieren ist, erfüllt hatte: „Dein Wort ist meines n Wege. Du machst mich mit sind, denn Deine Zeugnisse sind n brüllen“^[317], dieser Posaunen- egels Darstellung jetzt mit einer zu verwechseln ist. In einigen en, wo ich mein neues Domizil

Ruge bei den Berliner „Freien“ [27]
Karikatur von Friedrich Engels (1842)

Friedrich Engelsin karikatyyri keväältä 1842 Berliinin nuorhegeliläisten illanvietosta. Äärimmäisenä vasemmalla Arnold Ruge, häntä vastapäätä (nyrkkit pystyssä) Bruno Bauer; äärimmäisenä oikealla pöydän ääressä istumassa Karl Friedrich Köppen. Bauer polkee jalkoihinsa Rheinische Zeitungia. Lähde: Karl Marx — Friedrich Engels, Werke, Bd. 27, Berlin: Dietz Verlag 1963, vastapäätä sivua 400.

Mutta mistä Köppenin ja hänen vanavedessään Marxin kiinnostus mytologiaan ja kansanrunoihin? Kunzen mukaan taustalla oli ystäväysten tuolloin kannattama nuorhegeliläinen radikaali esteetiikka:

Köppenin ja toisten nuorhegeliläisten tavoin Marx oli tuohon aikaan omaksunut käsityksen taiteen vastustamattomasta rappeutumisesta ”kristillisessä valtiossa”, uudenajan porvarillisessa yhteiskunnassa. Yhtäläisyyttä tämän ilmiön kanssa nuorhegeliläiset näkivät antiikin maailman rappiokauden henkisissä suuntauksissa, Köppen puolestaan myös Pohjolan puhtaan myyttirunouden taantumisessa kristinuskon ja maaorjuuden valtaanpääsyn johdosta. Vielä pitkähkön ajan Marx harjoitti perinpohjaisia uskonnon- ja taidehistoriallisia opintoja. Kuten Köppenin mielestä pohjoismaisen runouden kukoistus perustui ”alkuperäiseen, vapaaseen heimovaltiomuotoon”, siten ystävyksistä nuoremman mielestä kreikkalaisen taiteen kukoistus antiikin demokratian poliittiseen vapauteen. Molemmat olivat myös siinä suhteessa yksimielisiä, että he käsittivät uuden ajan kaiken taiteen romantiikaksi. Taiteen ja yhteiskuntamuodon, samoin kuin esteettisen ja sosiaalisen kritiikinkin toisiinsa sitomista selvine tai peitettyine viittauksineen nykyaikaan, jota esiintyy Köppenin ”Nordische Mythologie”-teoksessa, tapaamme myöhemmin hänen ystävällänsäkin, tosin laajemmassa ja syvemmin perustellussa muodossa.^[7]

Mielenkiintoinen on Kunzen pohdiskelu suomalaisrunojen paikasta Marxin henkisessä kehityksessä:

Tässä mielessä liittyy ei ainoastaan Köppenin teos ”Nordische Mythologie”, vaan myös Schröterin kirja loogillisesti nuoren Marxin laajojen opintojen suureen kokonaisuuteen. Jos on perusteltua olettaa Marxin aikoneen suunnittelemassaan teoksessa Fredrik Wilhelm IV:n ja hänen romanttisen piirinsä suosimasta kristillisestä taiteesta todistaa, että tämä ns. kristillinen taide oli täynnä epäkristillisiä, pakanallisia aineksia, olivat suomalaiset laulut, erityisesti loitsurunot, omiansa jo aikaisin vahvistamaan tätä hänen käsitystään. Niillä ei näin ollen ole vain [...] elämäkerrallista arvoa, vaan myöskin tietty merkitys nuoren vallankumouksellisen henkisen kehityksen historiassa – aivan päinvastoin kuin kaikilla muilla kansanlauluilla, jotka tämä 1839 valitsi eri kokoelmista.^[8]

Nämä Kunzen viimeiset kehitelmät menevät jo spekulatiivisuuden puolelle, eikä niitä tietääkseni kukaan ole

kommentoanut tarkemmin sen jälkeen kun ne 1940-luvun lopulla esitettiin. Uuden MEGA:n toimitus tyytyy (1975 ilmestyneissä) kommenteissaan vain varovasti toteamaan, että suomalaisrunojen esiintyminen Jennylle lahjoitetussa kansanlaulukokoelmassa todennäköisesti johtuu Köppenistä joka sai ”Marxin valitsemaan juuri suomalaiset loitsurunot, jotka erityisellä tavalla heijastivat suomalaisen kansanrunouden omaperäisyyttä ja kiehtovuutta” (MEGA I/1, s. 1262).

Marxin kiinnostus kääntyi pian runoudesta, estetiikasta ja taidehistoriasta kansalaisyhteiskunnan (*bürgerliche Gesellschaft*) kritiikkiin, eikä suunnitelmasta – jos sitä nyt koskaan vakavasti oli aiottukaan – laatia tutkielma kristillisestä taiteesta tullut mitään. Mutta tämän varhaisen runous- ja taideharrastuksen heijastumia löytää Marxin tuotannosta vielä jälkeensäkin, erityisen selvästi 1857–1858 laaditun *Grundrissen* ns. metodisen johdanto-osan kuuluisista pohdiskeluista kreikkalaisen taiteen yleisinhimillisestä merkityksestä.

1844

Jos Marx pani suomalaiset merkille jo niin varhain kuin 1839, niin suomalaiset puolestaan tulivat tietoisiksi Marxista vasta muutamaa vuotta myöhemmin. Ensimmäinen kiistaton Marxia koskeva maininta, jonka olen onnistunut löytämään, on Helsingin yliopiston silloisen filosofian professorin Johan Jakob Tengströmin kirjeestä Kuopioon juuri muuttaneelle Snellmanille 20. kesäkuuta 1844. Siinä Tengström tekee selkoa ulkomaisesta uutuskirjallisuudesta, jonka tilaamista yliopiston kirjastoon hän harkitsee, ja toteaa lopuksi:

Men de i Paris utkommande Französisch-deutsche Jahrbücher, hvilka Ruge i Paris skulle utge, med biträde af ”Froebel, Hess och Marx”, för mig främmande namn, har jag icke velat föreslå till requisition, innan det visat sig, att den är litterär; ty ingen prospect har jag sett.^[9]

Suomessa seurattiin melko tarkkaan Saksan nuorhegeliläisten julkaisutoimintaa, mutta samalla jouduttiin sensuuriolojen vuoksi tietysti olemaan varovaisia. Niinpä Tengströmkään ei halunnut tilata *Deutsch-Französische Jahrbücherä* (jonka nimeä hän kirjeessä Snellmanille siteeraa hieman väärin), mikäli se osoittautuisi liian poliittiseksi. Julkaisua ei näy Kansalliskirjaston luetteloissa, joten sitä ei ikävä kyllä ilmeisesti hankittu kokoelmiin.^[10]

Se suomalaisen 1800-luvun sivistyneistön edustaja, jolla olisi ollut parhaimmat mahdollisuudet solmia kontakteja Marxiin, oli epäilemättä J. V. Snellman. Voi jopa spekuloida sillä, että he olisivat sattumalta kohdanneet Snellmanin pitkän Saksan-vierailun aikana vuosina 1841 ja 1842; vierailihan Snellman tunnetussa ”tohtoriklubissakin”, berliiniläisessä kapakassa joka oli nuorhegeliläisten suosiossa ja jossa Marxkin oli vähän aikaa kantavieraana. Näitä arvuutteluja kiinnostavampaa kuitenkin on, että monet Snellmanin toimet ja kannanotot peilautuvat yllättävästikin tavalla tai toisella Marxin vastaaviin, vaikka miehet eivät toisistaan sen paremmin tienneetkään. Tästä kohta tarkemmin.

Snellman ja monet muutkin ns. kansallisen nousun keskeiset hahmot kuuluivat samaan ”1840-lukulaisten” sukupolveen kuin Saksan nuorhegeliläiset, joiden piiriin myös nuori Marx aluksi etsiytyi ja jotka myös muodostivat Snellmanin ja hänen ystäviensä lähimmän filosofisen viiteriikän. Snellman oli syntynyt 1806. nuorhegeliläisten johtavat nimet Arnold Ruge 1802 ja Bruno Bauer 1809, Marx taas vasta 1818. Mutta tähän on heti tehtävä täsmennyksiä ja varauksia. Ensinnäkin ilmaisut ”nuorhegeliläinen” tai ”Hegelin koulukunnan vasemmisto” (jonka nimityksen David Friedrich Strauss antoi tälle suuntaukselle 1830-luvulla) kattavat oikeastaan varsin huonosti sen, mistä oli kyse. Tarkan filosofisessa mielessä Hegel näet oli vasemmistolaisille lähinnä kauttakulkuasema, ja monet sen keskeisistä edustajista, kuten Feuerbach, sanoutuivat jo 1840-luvulle tultaessa kokonaan irti Hegelistä (Feuerbachin ohjelmallinen artikkeli *Zur Kritik der Hegelschen Philosophie* ilmestyi jo 1839). Parempi yhteinen nimittäjä löytyisikin kutsumalla sitä saksalaisen historiankirjoituksen käyttämän termin mukaisesti ”Vormärz-filosofiaksi”, eli radikaaliksi ajatteluksi, joka edelsi ja valmisteli maaliskuun 1848 vallankumousta Saksassa ja Euroopassa.

Vaikka suuriruhtinaskunnan valtaapitävät epäilivät nuorta Snellmania jopa ”kommunismista”, ei hän kuitenkaan lukeutunut hegeliläisten jyrkimpään vasemmistolaiseen siipeen. Itse asiassa koko suomalaisesta ”1840-lukulaisten” polvesta noita positioita lähestyi oikeastaan vain Robert Tengström, Snellmanin oppi-isän ja mentorin Johan Jakob Tengströmin poika, joka ulkomaanmatkallaan sai radikaaleja vaikutteita; hän kuitenkin kuoli yllättäen kuumetautiin vasta 24-vuotiaana Pariisissa 1847. Hänestä kohta myöhemmin lisää. Snellmanin omaa positiota on varsin tyhjentyvästi luonnehtinut hänen saksalainen ystävänsä Karl Ludwig Michelet, joka sijoitti itsensä ja Snellmanin Hegelin koulukunnan ”vasempaan keskustaani”, *linke Mitte*.

Micheletin luonnehdinta on epäilemättä oikea. Snellmanin tavoitteet olivat alun alkaenkin toiset kuin eurooppalaisilla radikaaleilla. Hän ei tavoitellut vallankumousta, vielä vähemmän sosialismia, vaan *modernin kansalaisyhteiskunnan* luomista Suomeen. Juuri tämä on Snellmanin filosofisen ja poliittisen toiminnan ydintavoite, ja siitä käsin selittyvät useimmat muutkin hänen kannanotonsa. Esimerkiksi kielikysymyksessä Snellmanin motiivit suomen kielen aseman kohentamiseksi eivät suinkaan kummunneet jostain erityisestä supisuomalaisuuden ihannoinnista, kuten nykyäänkin varsin laajalle levinnyt harhaluulo olettaa. Kyse oli yksinkertaisesti siitä, että kansalaisyhteiskunnalla ja sen edellyttämällä julkisuusperiaatteella ei olisi ollut toteutumisen mahdollisuuksia tilanteessa, jossa sivistyneistö ja hallitseva eliitti puhui toista kieltä kuin

kansan suuri enemmistö. Itse asiassa Snellman myönsikin eräänä heikkona hetkenään, että olisi ehkä ollut parempi, jos Suomen kansa olisi ehtinyt Ruotsin vallan aikana kokonaan vaihtaa kielensä ruotsiin, silloin yhteiskunnan kehittäminen olisi monessa suhteessa ollut helpompaa.

Snellmanin asema keskitien kulkijana näkyy siinäkin, että lähes samanaikaisesti kun Marx paneutui Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiin (käsikirjoitus *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* valmistui vuoden 1843 aikana),^[11] myös Snellman julkaisi valtio-opillisen pääteoksensa *Läran om staten*, joka samoin arvioi Hegelin ajatuksia ja ilmestyi Tukholmassa Zacharias Haeggströmin kustantamana 1842. Mutta siinä, missä Marx julisti radikaalia katkoa Hegeliin ja huipensi analyysinsä kuuluisaan julistukseen ”*Saksalaisen [...] emansipaation pää on filosofia, sen sydän on proletariaatti*”,^[12] siinä Snellman, vaikka olikin saanut vahvoja vaikutteita nuorhegeliläisestä keskustelusta, kritisoi Hegeliä aivan toisensuuntaisesti. Kuten Jouni Alavuotunki kommentaarissaan toteaa, vastakohtana muille hegeliläisille Snellman ”korosti kansallishenkeä ja ennen kaikkea sen kantavaa perustaa, kansakunnan sivistystasoa, kaiken historiallisen muutoksen liikkeelle panevana voimana”. Näin kansallishenki itse asiassa on valtiota ylempänä. Hegel oli opettanut, että yksilöt omaksuvat valtion instituutioihin ruumiillistuneen objektiivisen hengen, mutta Snellman painotti, että yksilöt myös luovat noita instituutioita.^[13] Sekä Snellmanin että Marxin tulkintaa Hegelin valtiofilosofiasta voi näin molempia nimittää anti-institutionaaliseksi, mutta niillä on muuten kovin eri suuntiin vievät tavoitteet. Kommunismia kohti kehittyvä Marx arvosteli jo kansalaisyhteiskuntaa (*bürgerliche Gesellschaft*) vasemmistolaisista positioista, kun taas virkavaltaisesti hallitusta Suomesta kansalaisyhteiskunta puuttui vielä kokonaan, ja Snellmanin tavoitteena oli luoda sille perusta.

1847

”Snellmanin piirin” ainoa henkilö, jonka voi sanoa radikalisoituneen samassa määrin kuin Marx, Engels ja monet muut saksalaiset vasemmistohegeliläiset, oli Robert Tengström, Snellmania tukeneen filosofiprofessori Tengströmin poika. Hän matkusti yhdessä ystävänsä Kellgrenin (joka muuten oli Snellmanin kilpakosija Sofi Tengströmin kättä pyydettyä ja veti pidemmän tikun) kanssa 1846 ensin Berliiniin ja jatkoi sieltä myöhemmin, toukokuussa 1847 Pariisiin. Jo Berliinissä hän alkoi suhtautua kriittisemmin isältään oppimaan hegeliläisyyteen. Hänestä alkoi tuntua, että sen oikeaoppinen versio harhautui abstrakteihin spekulatioihin ja ”antoi kiviä leivän sijasta”.^[14] Vieraillessaan Micheletin, Snellmanin kaltaisen ”keskitien hegeliläisen” luona oli Robert tavannut nuoria filosofeja, jotka olivat pohdiskelleet kuole mattomuutta, ihmisten olemusta jne. ”Omenatorrtua syödessään nämä herrat antavat näytteitä mitä komeimmasta dialektiikasta mitä tahansa filosofista kysymystä koskien, kostumatta itse siitä lainkaan”.^[15]

Abstraktioissa liikkuvan ajattelun vastalääkkeeksi Robert Tengström tarjosi paluuta Hegelin elävään dialektiseen metodiin, jonka vallankumouksellisia seurauksia Berliinin mestari oli itse kavahtanut. Korostamalla – D. F. Straussin ja etenkin Feuerbachin jo esittämän kritiikin kanssa sopuosinnussa – sitä, ettei filosofialla enää ollut mitään erityistä tehtävää toteutettavana, Tengström *de facto* asettui hegeliläisen vasemmiston riveihin. Vasemmistohegeliläisten iskulauseenahan oli, että päiväjärjestyksessä oli nyt filosofian (ainakin spekulatiivisen filosofian) hylkääminen ja siirtyminen käytäntöön. Marx veti tästä kaikkein pisimmälle menevät johtopäätökset julistaessaan viimeisessä kuuluisista *Feuerbach-teeseistään*, että ”filosofit ovat tähän asti vain *tulkinneet* maailmaa, vaikka kyseessä on sen *muuttaminen*”.

Radikaali vasemmisto vaati Saksassa demokratiaa tavalla, joka jo ylitti sen liberaalisen kansalaisyhteiskunnan horisontin, jota Snellman ja hänen hengenheimolaisensa Suomessa yrittivät rakentaa. Mutta vasta Pariisissa nuori suomalaispoika koki kunnolla lähestyvän vallankumouksen luoman sähköistyneen ilmapiirin. Hän kirjoitti Pariisin tunnelmista isälleen, filosofiprofessorille: ”Tuntee olevansa keskellä sitä työpajaa, jossa historiaa tehdään [...] Voltairen, Rousseauin ja Diderotin henget kulkevat jälleen ja povaavat myrskyä”.^[16] Ja hän jatkoi: ”Isän ei pidä ihmetellä äkillistä kääntymistäni kriittiseen hegeliläisyyteen, jos isä pitää näkemystäni filosofista muuten perusteltuna. Olin Helsingissä vielä liiksi sidoksissa järjestelmään suunnatakseni oikeaa intressiä käytännöllisiin kysymyksiin. Nyt uskon ottaneeni tältä kannalta askeleen eteenpäin – sen askeleen, jota filosofia itse on nykyhetkellä ottamassa”. Hieman aiemmin samassa kirjeessä Robert oli jo kirjoittanut:

Koko uudempi saksalainen spekulatio, sikäli kun se liikkuu puhtaan filosofisella alueella, näyttää minun silmissäni täysin skolastiikalta, jäykältä ja pendanttiselta formalismilta [...] Sen sijaan hegeliläisen filosofian kriittisen suuntauksen suurta merkitystä ei käy kiistäminen, ja kaiken todennäköisyyden mukaan voi olettaa että tämä suuntaus on vietävä läpi vielä paljon syvällekyvemmillä ja laajemmalla tavalla ennen kuin ilmapiiri on tarpeeksi puhdistunut uuden filosofisen järjestelmän muotoutua.

Lopuksi hän toteaa:

En usko että nykyisellä todellisuudella on voimaa tuottaa uutta spekulatiota, ja jos tarkastelee sitä suurta kuilua joka yhä enenevässä määrin avautuu järjellisen ja todellisen välillä, huomaa että se on ensin täytettävä [...] Filosofian on vielä tultava päätökseksi, sen on astuttava päästä alas sydämeen.^[17]

Jos haluaa puhua suomalaisesta vasemmistohegeliläisyydestä, niin tämä kirje vuodelta 1847 ja Robert Tengströmin matkapäiväkirja lienevät ainoat lähteet joissa se on kunnolla dokumentoitu.^[18] Hän näyttää olleen ottamassa sen saman askeleen teoriasta (poliittiseen) käytäntöön, jonka nuorhegeliläisten radikaalit olivat nostaneet ajankohtaan vaatimukseksi. Itse asiassa Robertin kirjeestä voi havaita sellaisiakin painotuksia, jotka vihjaavat vasemmistohegeliläisten varsinaisen ohjelman riittämättömyydestä ("tämä suuntaus on vietävä läpi vielä paljon syvälle käyvämmällä ja laajemmalla tavalla ") ja lähenyvät Marxin positiioita. Jopa toteamus siitä, että filosofian "on astuttava päästä alas sydämeen" muistuttaa sitä Marxin loppuheittoa filosofiasta inhimillisen emansipaation päänä ja proletariaatista sen sydämenä, jonka tämä esitti Hegelin oikeusfilosofian kritiikkinsä johdannossa *Deutsch-Französische Jahrbücher*issä pari vuotta aiemmin.

Toisaalta Robert Tengström puhuu samassa kirjeessä siitäkin, miten "filosofiasta täytyy tulla uskontoa", ja vaikka hän kiiruhtaakin lisäämään, ettei uskonnolla tarkoita uskoa dogmeihin, vaan pikemmin sitä tosiasiaa että *les grandes pensées viennent du coeur*, ovat kirjeen epäjohdonmukaisuudet kuitenkin osoitus siitä etteivät nuoren filosofin katsomukset vielä olleet ehtineet kiteytyä. Mutta hän sairastui yllättäen hermokuumeeseen ja kuoli Pariisissa 13. marraskuuta 1847. Hänet haudattiin Montmartrelle, ja Snellman julkaisi nuoresta ystävästään nekrologin päätoimittamassaan *Litteraturbladet*issa vielä saman vuoden lopulla.^[19]

Robert Tengström oli Helsingissä nuoresta iästään huolimatta ehtinyt jo profiloitua etenkin Hegelin estetiikan ja suomalaisten kansanrunojen tuntijana. Hän julkaisi kaksi latinankielistä väitöskirjaa Hegelin "kauniin metafysiikasta" (*Doctrina philosophiae Hegelianae de essentia artis pulchrae* ja *De metaphysica Pulchri indole*), ja näiden lisäksi analyyseja suomalaisista kansanrunoista, joista ensimmäinen, *Finska Folket såsom det skildras i Kalevala*, ilmestyi *Joukahainen*-albumissa 1844 ja sai osakseen Snellmanin ynsään kritiikin *Litteraturbladet*issa – Snellman ei hyväksynyt sitä Robert Tengströmin ajatusta, että suomalainen kansanrunous olisi alun perin kuvastanut luonnonvoimien palvontaa; sitä vastoin toinen, huomattavasti laajempi artikkeli *Fosterländskt Album*issa 1845 oli Snellmanista jo parempi.^[20] Tässä ei ole syytä mennä keskustelun yksityiskohtiin. Sen sijaan kannattaa panna merkille, että nuoren Tengströmin kehitys eteni aika lailla samantapaisten vaiheiden kautta kuin Marxin: ensin kiinnostus kansanrunouteen ja Hegeliin, minkä jälkeen tapahtui siirtymä kohti yhteiskuntaa ja politiikkaa. Voi vain spekuloida, mitä Robert Tengströmistä olisi tullut, jos hän olisi saanut elää; ehkä hän olisi kirjoittanut juuri sellaisen esteettis-kriittisen teoksen jota Marx oli Köppenin ja suomalaisten kansanrunojen vaikutuksen alaisena suunnitellut...

1854—1856

Seuraavan kerran Suomi vilahtaa Marxin (ja Engelsin) näköpiirissä aivan toisenlaisissa, nimittäin kansainvälisepoliittisissa yhteyksissä. Krimin sota syttyi keväällä 1854 kun Englanti ja Ranska päättivät estää Venäjän laajentumisen Turkin kustannuksella. Vaikka sodan painopiste oli etelässä, englantilaiset lähettivät kuitenkin laivastoeskaaderin myös Itämerelle Pietaria uhkaamaan, ja Suomi joutui näin vedetyksi eurooppalaisen suursodan näyttämölle. Sota oli aikansa suuri mediatapahtuma, jota runsaslukuinen joukko kirjeenvaihtajia seurasi, myös Suomessa.^[21] Marx ja Engels avustivat näihin aikoihin useita enemmän tai vähemmän vapaamielisiä sanomalehtiä, joista *New-York Daily Tribune* oli tärkein, ja kommentoivat monta kertaa sotatapahtumia Suomessa. Useimmat heidän kommenttinsa keskittyvät tiiviisti itse yhteenottojen kuvailuun, eivätkä he näytä olleen tietoisia – tai kiinnostuneita – Suomen erityisasemasta Venäjän valtioyhteydessä. Siitä ei maailmalla tosin muutenkaan paljoa tiedetty, suurelta osin siksi että Suomen silloiset valtaapitävät eivät halunneet elämöidä maansa autonomialla, joka itse asiassa lepäsi varsin huteralla perustalla, kulloisenkin Venäjän keisarin hallitusvakuutuksen varassa. Asiassa kannatti noudattaa vanhojen roomalaisten maksimiä *bene vixit qui late vixit* -politiikka, jonka myös muuten oppositiomiehenä pidetty Snellman hyväksyi.

Jo helmikuussa 1854, vähän ennen länsimaiden Venäjälle antamaa lopullista sodanjulistusta, Engels ehti kommentoimaan Itämeren poliittista tilannetta ja länsivaltojen strategiaa *New-York Daily Tribunes*sa:

The measures to be taken in the Baltic are as self-evident as those in the Black Sea. They consist in an alliance, at any price, with Sweden; an act of intimidation against Denmark, if necessary; an insurrection in Finland, which would break out upon landing a sufficient number of troops and a guarantee that no peace would be concluded except upon the condition of this province being reunited [sic] to Sweden. The troops landed in Finland would menace Petersburg, while the fleets would bombard Cronstadt...^[22]

Marx kirjoitti kuukautta myöhemmin *The Zuid African* -lehdessä sodan poliittisista näkymistä Itämerellä lähes samoin sanoin.^[23] Hän ja Engels kirjoittivat yleensäkin lehtijuttujaan yhteistyössä ja kopioivat vapaasti toisiltaan. Molemmille joka tapauksessa oli sodan alussa muodostunut selvä näkemys siitä, miten länsivaltojen pitäisi menetellä heikentääkseen Venäjää. Vaikka Marxilla ja Engelsillä ei ollutkaan illuusioita Ranskan eikä etenään Englannin politiikasta, he kuitenkin pitivät Venäjää eurooppalaisen taantumuksen tärkeimpänä tukipylväänä, ja sikäli heidän mielestään mitä kovempi isku tsarismille annettaisiin, sitä parempi. Suomi oli tässä strategisesti merkittävä: jos siellä saataisiin syttymään kapina maan liittämiseksi takaisin Ruotsin yhteyteen, venäläiset olisivat hätää kärsimässä ja Pietari vakavasti uhattuna. Vaikuttaa siltä,

että Marx ja Engels nojasivat tässä siihen informaatioon, minkä olivat saaneet länsimielisistä lähteistä, eivätkä kiinnittäneet sen enempää huomiota Suomen sisäpoliittiseen tilanteeseen eivätkä etenkään siihen, että Ruotsi tulisi revanshia vainuavien piirien painostuksesta huolimatta melkoisen varmasti pitämään kiinni vuoden 1812 puolueettomuuspolitiikastaan^[24] Venäjän suhteen.

Mutta pian Marx ja Engels sentään huomasivat saaneensa hieman yksipuolista informaatiota Itämeren alueen poliittisista realiteeteista. Jo toukokuussa 1854 *The People's Paper* -lehdessä julkaisemassaan artikkelissa Engels alkaa epäillä länsivaltojen poliittisten manööverien toteutumismahdollisuutta Itämeren alueella:

Then, there cannot now be brought up any effective land-force in the Baltic before the end of June [...]. This shows clear enough, that all serious and decisive attacks upon Baltic Russia are out of the question for the present year; it is too late. Only when Sweden joins Western Powers, have they a base of operations in the Baltic which will admit of their carrying on a winter campaign in Finland. But here again we have a vicious circle, though vicious only [...] for the pusillanimous. How can you expect the Swedes to join you, unless you show them by sending a land-force, and taking part of Finland, that you are in earnest? And, on the other side, how can you send that force thither without having made sure of Sweden as a base of operations?^[25]

Se mitä Engels tässä närkästyneenä morkkaa ”pikkusielujen noidankehäksi”, liittyi todellisuudessa siihen, että Ruotsi ei ollut valmis luopumaan puolueettomuudestaan ja heittäytymään sotaseikkailuun Venäjää vastaan. Vaikka konjunkturi sillä hetkellä näyttikin suotuisalta ja länsivallat olisivat voittaneet ja Ruotsi olisi saanut Suomen takaisin, olisi syntynyt geopoliittinen tilanne ollut Venäjän kannalta niin sietämätön, että se olisi ennemmin tai myöhemmin ryhtynyt taas toimiin Suomen takaisinvalloittamiseksi.

Kuvaillessaan syyskuussa 1854 *New-York Daily Tribunes*ssa julkaistussa artikkelissaan Bomarsundin valloituksen seurauksia Marx on jo täynnä skeptisismiä ja torjuu länsilehdistön optimistisia spekulatioita siitä, että Ruotsi saataisiin vedettyä sotaan Venäjää vastaan ja Suomi nostatettua kapinaan:

The French Siècle has announced, and its announcement was echoed by many journals, that Sweden would presently join the western powers against Russia in active measures. The probabilities of this announcement may be measured by the fact that Sweden concluded a treaty of armed neutrality at the very time it might have operated with success against the swamps and woods of Finland.^[26]

Myös Engels kirjoitti samasta aiheesta samaan lehteen ja totesi, että Ruotsi tuskin ottaa Ahvenanmaata itselleen, vaikka länsivallat olivat saaneetkin venäläiset häädettyä sieltä pois.^[27]

Kun englantilaiset tämän jälkeen siirtyivät siviiliväestön terrorisointiin ja polttivat useita suomalaisia satamakaupunkeja, mikä johti mielialojen jyrkkään kääntymiseen länsivaltoja vastaan, paheksui Marx tätä taktiikkaa. Kesällä 1855 julkaisemassaan laajassa artikkelissa, joka keskittyi Englannin pääministerin lordi Palmerstonin suomimiseen, Marx luetteli tämän syntien joukossa myös sen, että ”Itämerellä [on] Suomi hyödyttömillä ja tuloksettomilla murhapoltoilla kytketty paremmin Venäjään kiinni”.^[28]

Sodan päätyttyä *New-York Daily Tribunes*ssa ilmestyi signeeraamaton artikkeli, jonka MEGA:n toimitus on ottanut mukaan julkaisuun, vaikka sen tekijöistä onkin epävarmuutta. Ainakin tekstiä on selvästi editoitu *Daily Tribunes* toimituksessa. Joka tapauksessa artikkelin viimeinen kappale on kiinnostava, koska siinä tunnustetaan nyt Itämerellä vallitsevat geopoliittiset realiteetit ja todetaan Ruotsin aiemmin Venäjää vastaan käymien sotien (joihin Englanti sitä houkutteli) koituneen maalle lopulta kohtalokkaiksi:

Moreover, the course formerly taken by Sweden at the instigation of England, proved fatal to the Vasas and to the country itself. In 1809 England allured Gustavus IV., by a subsidy of \$ 7,000,000, to declare war against Russia. England then abandoned her ally, or at least did not succor her. Russia, then an ally of Napoleon, being provoked by the Anglo-Swedish alliance, invaded and conquered Finland, and Gustavus was obliged by the nation to descend from the throne [...] Not that under present circumstances we would forebode a like calamity for Sweden, but the actual war does not yet menace the fall of Russia, and such a neighbor can in the long run render Sweden very uncomfortable.^[29]

Artikkeli sisältää asiavirheitä – edellinen sota Venäjää vastaan alkoi jo 1808, ja aloitteen teki Venäjä, ei Ruotsi – mutta jos artikkelin runko tosiaan on Marxin kynästä, niin siihen sopii kyllä erinomaisesti se, että yhtenä pääkonnana siinä nähdään nimenomaan Englanti, joka Marxin mielestä yleensäkin oli 1700-luvulta lähtien soveltanut kaikkia mahdollisia sekä sodan että diplomatian juonia taatakseen maailmanherruutensa.

Krimin sodan kokemukset tuovat Snellmanin taas mukaan kuvaan, tälläkin kertaa Marxin (ja Engelsin) vastapainona. Pyrkimykset palauttaa Suomi takaisin Ruotsin yhteyteen eivät lakanneet rauhansopimuksen myötä, vaan etenkin Ruotsissa toimivat suomalaisemigrantit pitivät asiaa jatkuvasti esillä. Heidän lisäksi Ruotsissa vieraili myös tunnettu venäläinen vallankumousmies ja anarkisti Mihail Bakunin, joka samoin yritti saada Ruotsin yleisen mielipiteen sotaseikkailun puolelle. Hänet otettiin Ruotsissa näyttävästi vastaan: esimerkiksi toukokuussa 1863 pidettiin hänen kunniakseen suuri juhla Hotel Phoenixissä Tukholmassa, missä August Blanche oli pääpuhujana. Bakuninin mielessä oli tietenkin tsarismien heikentäminen, ja hän

lietsoi vastaavanlaista separatismia myös Puolassa, joka johtikin katastrofiin ja suureen ihmishenkien menetykseen. Bakuninin toiminnasta olivat Suomen valtaapitävätkin hyvin tietoisia, ja esimerkiksi ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt kommentoi Pietarista loppusyksyllä 1863 silloin jo senaattoriksi nimitetylle Snellmanille ranskankielisessä kirjeessään ulkomaisten lehtien kirjoittelua: "On sait fort heureusement que ces soidisantes correspondances de Finlande sont forgées à Stockholm par les gens de la troupe Bakounine et C:o".^[30]

Nämä Krimin sodan, suomalaisemigranttien toiminnan ja Bakuninin kiihotustyön esiin nostamat kysymykset olivat taustalla Snellmanin laatiessa ehkä kuuluisimman ulkopoliittisen artikkelinsa *Krig eller fred för Finland*, joka julkaistiin *Litteraturbladetissa* toukokuussa 1863. Siinä Snellman tuomitsee sotaseikkailuja haikailevien piiriin "hirvittävän kevytmielisyyden" (*förfärliga lättsinne*), ja korostaa, että Suomen tulevaisuus on sidoksissa siihen, onnistutaanko pitämään rauhalliset ja luottamukselle perustuvat suhteet Venäjään. Verisesti tukahdutettu Puolan kapina (jota Bakuninkin oli omalta osaltaan ollut kevytmielisesti lietsomassa) oli tässä suomalaisille varottavana esimerkkinä. Snellman korosti lisäksi, että hänen ajamassaan reaalipoliittisessa linjassa ei ollut kyse rähmälläänolosta venäläisen taantumuksen edessä, vaan nimenomaan tulevaisuuden mahdollisuuksien turvaamisesta:

Järjetön ja väkivaltainen uudistusten halu [viittaus Puolaan – V. O.] on [...] jättänyt kansojen kohtalot mielivallan sattuman varaan. Käsittelen tätä osoittaakseni, missä mielessä myös pienellä kansalla on kohtalonsa omissa käsissään. Reformien ja kehityksen täytyy taipua enemmän tai vähemmän suotuisien aikakausien vaihteluun. Niistä määrääminen voi useinkin olla tällaisen kansan mahdollisuuksien yläpuolella, kun mahtavimpenkin kansakuntien on tässä taivuttava historien välttämättömyyteen. Mutta säilyttämään sitä, mikä jo on, ja siksi taipumaan väistämättömään ja miehekkäästi kestämään sen, pitämään silmällä ajankohtaa, jolloin uudistus on mahdollinen, ja olla siten tavoittelematta enempää kuin mitä vaihtuvissa oloissa omin voimin kyetään puolustamaan ja säilyttämään – siihen pystyy vähäininkin kansa.^[31]

Snellman sovelsi tässä Hegelin dialektiikkaa Suomen poliittisen aseman analyysiin ainakin yhtä mestarillisesti kuin Marx omissa laajemmissa tarkasteluissaan – ja tässä tapauksessa, täytyy sanoa, hän myös oivalsi Itämeren alueen realiteetit paremmin kuin Marx ja Engels, jotka Krimin sodan kuluessa joutuivat luopumaan alkuperäisestä yksinkertaistetusta mallistaan, missä nähtiin kapinat reunavaltioissa keinona tsarismin kukistamiseen ja yleiseurooppalaiseen vallankumousprosessin edistämiseen. Ei kestänyt kauaa, kun Marx ja Engels saivat jo kyllikseen Bakuninin seikkailupolitiikasta ja alkoivat voimia kuluttavan taistelun yltiövallankumouksellista anarkismia vastaan. Krimin sodan ja Itämeren alueen geopolitiikan kokemuksiin he eivät tosin siinä vaiheessa enää palanneet, mutta aika kiistämättömältä tuntuu, että Bakunin ja Tukholmassa 1850- ja 1860-luvuilla toimineet suomalaisemigrantit (sellaiset kuin Emil von Qvanten ym.) olivat ainakin ulkopoliittisessa naiiviudessaan saman hengen lapsia.

1871-

1800-luvun puolenvälin jälkeen alkaa myös suomalaisen sivistyneistön parissa Marx-tunteus lisääntyä. Kyse on Marxin kasvavan kansainvälisen maineen heijastumisesta meillä ja kaikessa pintapuolisuudessaankin nämä viittaukset ja maininnat ovat aivan odotettavia. En tässä yhteydessä voi valitettavasti paneutua yksityiskohtiin, mainitsen vain pari tärkeätä nimeä.

Wilhelm Bolin (1835—1920), joka kansainvälisesti tunnetaan ennen kaikkea Feuerbachin ystävänä ja tämän postuumien koottujen teosten julkaisijana, oli selvillä Marxista, ja ilmeisesti juuri hänen aloitteestaan – olihan Bolin myöhemmällä iällään ylikirjastonhoitaja – Helsingin yliopiston kirjastoon tilattiin *Pääoman* I osa heti sen ilmestyttyä (1867). Mutta joskin Bolin oli radikaali vapaa-ajattelija, ei hänestä tullut sosialistia, saati sitten marxilaista, vaikka hän teoksessaan *Familjen* (1864; kyseessä muuten oli Snellmanin hyväksymä väitöskirja) siteerasikin hyväksyvästi ranskalaisen utopistisocialistin Fourierin näkemyksiä avioliitosta.

Bolin suhtautui suomalaisuusliikkeeseen jopa vihamielisesti ja kieltäytyi demonstratiivisesti oppimasta suomen kieltä, mutta myös fennoomaanisen liikkeen vasemmalla siivellä (jossain määrin se muistutti samanaikaista narodnikkilaisuutta Venäjällä, johon Marx solmi tiettyjä suhteita) syntyi vastaavanlaista valmiutta omaksua radikaaleja eurooppalaisia aatteita. Radikaalifennoomaani J. J. Perander (1838—1885) – valikoiman hänen tekstejään on Mikko Lahtinen muutama vuosi sitten julkaissut^[32] – käsitteli eurooppalaista yhteiskuntafilosofiaa koskevissa luennoissaan Helsingin yliopistossa myös Marxia. Luentokäsikirjoituksia säilytetään Kansalliskirjastossa, mutta tietääkseni niitä ei kukaan ole vielä sen paremmin tutkinut.

De man for hvad der Marx teori har sagt de ^{mange} der har læst, har
~~historisk~~ ^{historisk} Tyskland er givet de socialisme den ^{historie} den er især alle
 og praktisk socialisme, magt og same vedlæge viske Marx teori,
 derfor den generelt indvise om i klass Marx ^{teori} der er en anden
^{Tory} og Marx, og of Marx indvise Marx teori Marx teori Marx teori
 lig Marx teori. 1848 års Marx teori Marx teori Marx teori
Marx teori / social demokrat teori / Marx teori Marx teori Marx teori
 som det her Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 belysningen for Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 den demokratiske Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 og Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 alle over Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 her Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori
 her Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori Marx teori

J. J. F.

Peranderin Helsingin yliopistossa pitämien yhteiskuntateorian luentojen käsikirjoitusta. Kuva: Mikko Lahtinen

Aika selvä rajapyykki on 1870-luvun alussa. Jos Marxiin oli porvarillisenkin sivistyneistön parissa siihen asti
 suhtauduttu jopa hyväntahtoisen uteliaasti, niin asennoituminen muuttui nyt. Tärkeä mielialojen
 kääntymiseen vaikuttava tapahtuma oli Pariisin kommuuni 1871, jota yleisesti pidettiin (1864 perustetun)
 Internationaalin aikaansaannoksena. Porvaristolle tuli nyt ilmeiseksi, että Marxin kapitalismikritiikillä saattoi
 olla heille itselleen varsin kouriintuntuvia yhteiskunnallisia ja poliittisia seurauksia. Thiersin hallitus
 murskasi kommunardien kapinan ennenkuulumattoman verisesti, ja "punainen vaara" oli kohta kaikkien
 huulilla Euroopassa. Internationaalin Pääneuvostossa istunutta Marxia itseään alettiin nimitellä "punaisen
 terrorin tohtori", vaikka hänen tosiasiallinen vaikutuksensa Kommuunin syntyyn ja sen politiikkaan oli ollut
 täysin minimaalinen.

Vaikka Suomessa ei 1870-luvun alussa vielä ollut juurikaan ehtinyt muodostua teollisuustyöväestöä, maan
 eliitissä tajuttiin kuitenkin, että Länsi-Euroopan sosiaalisten ongelmien saapuminen Suomeen
 teollistumisen myötä oli vain ajan kysymys. Vanhasuomalaisten Uusi Suometar julkaisi 1871 artikkelisarjan
Sosialistien valtionaloudelliset tuumat, ja 1873 liberaalien Helsingfors Dagblad otsikoi erään juttunsa jo Kamp

mellan arbete och kapital. Ja ehkä ainoa kerta jolloin jo ikääntyvä Snellman mainitsee Marxin nimeltä, on *Morgonbladetissa* 1878 ilmestyneessä kaksiosaisessa artikkelissa, joka on otsikoitu lyhyesti vain *Socialismen*.

Jos on tutustunut Snellmanin parhaiden vuosien välistä jopa loistavaan journalistiikkaan, ei voi olla hämmästyttävä, miten epäyhtenäisesti ja jopa huolimattomasti kirjoitettu tämä artikkeli on. Kyse ei voi olla vain vanhuudesta johtuvasta otteen herpaantumisesta: on ilmeistä, että Snellman on nyt kohdannut ongelman, jota ei enää pystynyt hallitsemaan minkään dialektiikan avulla. Hän aloittaa toteamalla, että yhteiskunnallista epätasa-arvoa tulee pakosta aina olemaan. ”Se kasvaa sivistyksen myötä. Mitä enemmän kansan kansallisvarallisuus kasvaa, sitä suurempia rikkauksia kerääntyy yksittäisten ihmisten käsiin”.^[33] Sosialismin opeissa Snellman ei näe mitään syvempää teoreettista tai kulttuurista sisältöä. Ne edustavat hänelle vain sitä materialistista – ja siis motiiveiltaan kyseenalaista – vaatimusta, että suuret omaisuudet pitäisi jakaa tasan koko kansan kesken. Tätä vaatimusta Snellman pitää naurettavana ja kertoo anekdootin paroni Rothschildista, jonka kerrotaan todenneen, että mikäli hänen varallisuutensa sosialisoitaisiin, saisi jokainen saksalainen mies ja nainen yhden taalerin. Pahinta kuitenkin on, että kansa seuraa sosialistien agitaattoreita eikä ota kuuleviin korviinsa järkipuhetta. Snellmanin tarkastelu päättyikin resignaatioon:

Jos olot nyt ovat niin kuin tässä on lyhyesti kuvattu [...] niin on varmaan silkkaa narrimaisuutta luulla, että mikään todistelu oppeja vastaan voisi kaataa sosialistisen liikkeen [...] [H]ylkäämällä perhesiteet ja yksityisen omistusoikeuden sosialismi hylkää ihmiskunnan tähänastisen historiallisen kehityksen ja haluaa panna sen sijaan Lassallen, Marxin, Bebelin kumpp. upouuden keksinnön.^[34]

Toisin sanoen, sosialismi ei enää sovikaan Snellmanin historiakaavioon, jonka perusajatuksena oli, että sivistyksen edistysaskeleet ovat se tekijä, joka vie ihmiskunnan kohti yhä korkeampaa kulttuuritasoa. Sosialismi näytti Snellmanista pikemmin saarnaavan pelkkää karkeaa ja itsekästä aineellisten etujen ajamista ja polkevan kaiken henkisen jalkoihinsa. Ainoa mitä Snellman tässä yhteydessä enää saattoi suositella, oli että sovellettaisiin ”jämäkästi käytettyjä lakeja” (*kraftigt handhafda lagar*), jotka ”estävät jättämästä kansanjoukkoja kenen tahansa kiihottajan käsiin”, jos ”ei haluta jättää loppuratkaisua asevoimille”.^[35]

Jos Snellman siis nosti kätensä pystyyn sosialismin ja Marxin edessä, niin hänen manttelinperijänsä ja suomettarelaisen puolueen johtomies Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen onnistui olemaan analyttisempi. Hänen laaja artikkelinsa *Työväenseikka*, joka ilmestyi kolmessa osassa *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* vuoden 1874 aikana, on tärkeä dokumentti, joka kertoo, miten suomalainen porvaristo jo valmistautui mahdollisiin tuleviin luokkayhteentottoihin. Yrjö-Koskinen totesi, että ”työväenseikka ei ole meillä vielä ilmaantunut samassa muodossa kuin muualla Euroopassa. Sosialismi ei ole meidän maahan voinut rikkaruohojansa kylvää, eikä Internationali ole tänne voinut liittokuntiansa levittää”. Mutta, jatkoi kirjoittaja, suomalaisten ei ole aihetta ylpeillä tästä, ”sillä silminnähävästi siihen on syynä ainoastaan maamme myöhästynyt taloudellinen kanta”.^[36]

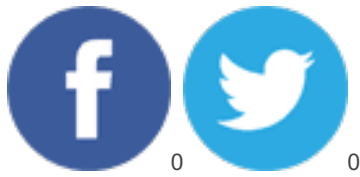
Tämän jälkeen Yrjö-Koskinen siirtyy esittämään lyhyen katsauksen kapitalistisen talousjärjestelmän periaatteista. Tämän päivän lukijaa yllättää, etä vaikka Yrjö-Koskinen tietysti on ”paremman väen” kannalla, hänen kuvansa kapitalismista on huomattavasti vähemmän apologeettinen kuin meidän päiviemme mainstream-taloustieteilijöillä (esimerkiksi ero johonkin professori Vesa Kanniaiseen on melkoinen, nimenomaan myönteisessä mielessä). Hän myöntää, että kapitalismissa toteutuva vapaa kilpailu ”on ainoastaan raaka luonnonlaki”, joka tuo ihmisten keskuuteen luonnontilan, Hobbesin kuvaaman *bellum omnium inter omnes* (kaikkien sodan kaikkia vastaan). Mutta tuo ”suden vapaus” ei Yrjö-Koskinen mielestä ole tavoiteltavaa. ”Yhteiskunnan virka on ylipäänsä valvoa, että kaikilla yhteiselämän aloilla, niin myöskin taloudellisella, itsekkäät edut eivät saa semmoisella vapaudella vaikuttaa, että heikompien onni siinä taistelussa hukkuu tai itse yhteiskunnan edistys pilalle joutuu”.^[37] Suomettarelaispolitiikon mielestä valtion onkin pidettävä huoli siitä, että omanvoitonpyynti ja luokkataistelu eivät revi yhteiskuntaa rikki ja tavoiteltava ”koko kansan tervettä edistystä”.^[38]

Socialismia? Tuskin sentään, vaikka Yrjö-Koskinen artikkelissaan antaakin kohtalaisen asiantuntevan ja tasapuolisen katsauksen sosialististen aatteiden historiaan Saint-Simonista alkaen – huomattavaa muuten on, että hänelle tärkein sosialismin teoreetikko ei suinkaan ole Marx, vaan Ferdinand Lassalle (”saksalaisen socialistan Kaarlo Marx’in” hän mainitsee vain Internationaalien perustajana^[39]), missä kuvastunee Saksan sosialidemokratian senhetkinen tilanne välittömästi eisenachilaisten ja lassallelaisten yhdistymisen jälkeen. Pikeemminkin Yrjö-Koskista voidaan pitää, kuten sosiologit Risto Eräsaari ja Keijo Rahkonen huomauttavat, saksalaisen ns. katederisosialismin suomalaisena edustajana. Katederisosialistit olivat porvarillis-akateemisia ”työväenkysymyksen” tutkijoita 1800-luvun lopun Saksassa, jotka puolustivat työn ja pääoman yhteistyötä; hieman myöhemmin suuntauksen parissa perustettiin tunnettu *Verein für Sozialpolitik* -yhdistys.^[40] Suomettarelaisia lähellä olleissa piireissä heidän ajatuksensa näyttävät saaneen melkoista vastakaikua 1870-luvulta alkaen.^[41]

Marx itse, sikäli kun hän yleensä noteerasi katederisosialistien olemassaolon erityisenä suuntauksena, ei juuri arvostanut näitä. Esimerkiksi suuntauksen yhdestä keskeisestä edustajasta Wilhelm Roscherista Marx esittää *Pääomassa* lukuisia väheksyviä huomautuksia.^[42] Mutta katederisosialismin merkitys suomalaisille

olikin muualla kuin opin teoreettisessa terävyydessä: se opetti työn ja pääoman yhteistyötä, samaa ajatusta, joka tähän päivään asti on ollut suomalaisen porvariston johtotähtenä, viimeisimpänä kiteytymänään Sauli Niinistön esittämä ja mainostoimisto Taivaan levittämä lausahdus siitä, että ”vastakkainasettelun aika on ohi”.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa akatemiaturkijana työskentelevä aate- ja oppihistorioitsija.

1. Ainoa aiempi teksti, jossa tätä teemaa on käsitelty, on tietääkseni Juha Manninen, *Marx ja Väinämöisen soitto*, julkaisussa: *Tiede ja Edistys* 2/1983. [Takaisin]
2. Marx-sitaatit on pyritty palauttamaan 1975 käynnistyneeseen julkaisuun *Marx-Engels Gesamtausgabe* (MEGA). Sarja ei ole vielä täydellinen, lähes puolet suunnitelluista niteistä on toistaiseksi ilmestymättä. Se on kuitenkin Marx-tutkimuksen keskeinen apuväline. Julkaisun taustoista ja koko projektista ks. Juha Koivisto, Vesa Oittinen (toim.), *MEGA-Marx. Johdatus uuteen Marxiin*, Tampere: Vastapaino 2011. [Takaisin]
3. MEGA I/1, s. 852: ”(Ich setze blos Stellen weis das Gedicht her, in dem sich recht die Naivetät der finnischen Volksanschauung bekundet)”. ”Naiivius” lienee ymmärrettävissä sanan schilleriläisessä mielessä, sentimentaalisen vastakohtana. [Takaisin]
4. Erich Kunze, *Kolmen suomalaisen runon esiintymisestä nuoren Marxin kansanlaulukokoelmassa*, julkaisussa: *Kalevalaseuran vuosikirja* 27—28/1947—49, Porvoo—Helsinki: WSOY 1948, s. 95—102. [Takaisin]
5. Karl Friedrich Köppen, *Literarische Einleitung in die nordische Mythologie*, 1837. [Takaisin]
6. K. F. Köppen, *Friedrich der Grosse und seine Widersacher*, 1840. ”Ei ole epäilty, etteikö nuori ylioppilas olisi hyväksynyt tämän romantista taantumusta ja hegeliläistä oikeistoa vastaan suunnatun kirjoitelman mielipiteitä”, huomauttaa Kunze (s. 98—99). [Takaisin]
7. Kunze, *mt.*, s. 101. [Takaisin]
8. Kunze, *mt.*, s. 101—102. [Takaisin]
9. J. J. Tengström till J. V. Snellman 20. VI. 1844, julkaisussa: J. V. Snellman, *Samlade arbeten*, Helsingfors: Statsrådets kansli 1994, bd. IV, s. 600—601. ”Mutta Pariisissa ilmestyvää Franz-ösisch-ödeutsche Jahrbücheriä, jota kuulemma Ruge Pariisissa julkaisee avustajinaan ’Fröbel, Hess ja Marx’, minulle tuntemattomia nimiä, en ole halunnut ehdottaa tilattavaksi, ennen kuin se on todettu kirjallisuuslehdeksi; en nimittäin ole nähnyt yhtään sen esitettä”; J. V. Snellman, *Kootut teokset*, osa 6, Helsinki: Opetusministeriö 2002, s. 377 – 378. [Takaisin]
10. Itse asiassa Snellman oli jo ennen Tengströmiltä saamaansa kirjettä kuullut epämääräisiä huhuja uudesta ”Rugen lehdestä”, sillä jo toukokuun lopulla samana vuonna hän oli kirjoittanut Tengströmille: ”Deremot har jag af Intelligensbl[adet] hört att Ruges tidning i Paris med god debit börjat sin bana. Må han blott icke taga munnen alltför full och sätta Tyska Tyskas entusiasmen för och mot i rörelse, ty då stadnar det dervid” (Snellman till Tengström 28. & 30. V. 1844, *Samlade arbeten* IV, s. 587). Snellmanin aavistelut kävivät toteen, sillä Marx ja Ruge riitaantuivat pahasti, ja *Deutsch-Französische Jahrbücherien* ensimmäinen numero jäi myös viimeiseksi. [Takaisin]
11. Teoksesta on nyttemmin saatavilla Jukka Heiskasen pätevä ja sen taustoja valaisevalla laajalla esipuheella varustettu suomennos: Karl Marx, *Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä*, Helsinki—Jyväskylä: Minerva Kustannus 2009. [Takaisin]
12. Marx—Engels, *Valitut teokset – kuusi osaa*, osa 1, Moskova 1978, s. 117. [Takaisin]
13. Jouni Alavuotunki, [Kommentar till Läran om staten,] teoksessa: J. V. Snellman, *Samlade arbeten*, del III, Helsingfors: Statsrådets kansli 1993, s. 764—765. Merkillepantava on etenkin seuraava Alavuotungin toteamus Snellmanin *Valtio-opin* taustoista: ”Efter att [Eduard] Gans hade avlidit i förtid 1839 och Ruges journalistiska verksamhet förhindrats av censuren, fanns det ingen hegelian i Tyskland, som hade haft förutsättningar att skriva ett motsvarande verk. K. H. Marx författade visserligen en kritik av Hegels rättsfilosofi 1843, men kom dock, även om han en tid samarbetade med Ruge, slutligen att fjärma sig från hela statsteorin och istället söka lösningen på den historiska utvecklingens dynamik i ekonomin. Mot denna bakgrund ät [Läran om]S[taten] ett unikt och internationellt sett betydelsefullt dokument över de möjligheter och svårigheter den hegelianska statsteorin erbjuder” (mt., s. 765). Olisikin varmasti kiinnostava tehtävä vertailla tarkemmin Snellmanin ja Marxin Hegelin valtio-opin kritiikkejä niiden yhteisessä nuorhegeliläisessä kontekstissa. [Takaisin]
14. Näin Gunnar Castrén tiivistää nuoren Tengströmin ajatuskulut; ks. G. Castrén, *Robert Tengström, Skrifter utgifna af Svenska Litteratuirsällskapet i Finland – Förhandlingar och uppsatser* 17. Helsingfors 1907, s. 69. [Takaisin]

15. Ote Robert Tengströmin matkapäiväkirjasta; Castrén, *mt.*, s. 69. [Takaisin]
16. Robert Tengström till J. J. Tengström, 6. VII. 1847, Castrén, *mt.*, s. 78. [Takaisin]
17. Castrén, *mt.*, s. 77: ”Hela den nyare tyska spekulationen, såvida den rör sig på det rent filosofiska gebitet, har i mina ögon fullkomligt utseendet af en skolastik, en styf och pedantisk formalism [...] Den kritiska riktningen däremot inom den hegelska filosofin, både i religion och politik, kan man ej fränkänna en stor betydelse och det är all sannolikhet att förmoda att denna riktning måste genomföras ännu mycket djupare och mera omfattande än som hittills skett, förrän atmosfären åter blifvit nog rensad att ett nytt filosofiskt system skall kunna bilda sig [...] Jag tror ej att den nu bestående verkligheten äger kraft att alstra en ny spekulaton, och om man betraktar det stora svalg, som alltmera öppnar sig emellan det förnuftiga och det verkliga, finner man att detta först måste fyllas [...] Återstår ännu för filosofin att bli patos, att stiga ner från hufvudet till hjärtat”. [Takaisin]
18. Jo aiemmin, huhtikuussa 1845, oli tosin Berliinissä kemiaa tutkinut A. E. Arppe kirjoittanut ystävälleen Herman Kellgrenille ja todennut: ”Luulen, että Hegel kunnian miehenä kääntyisi haudassaan, jos tietäisi minkä odottamattoman käänteeseen se Valtiofilosofia on saanut, jonka puolesta hän niin uutterasti työskenteli”. Hieman edempänä samassa kirjeessä Arppe jatkoi, mainiten ensin Deutsch-Französische Jahrbücherin: ”Ne suurmiehet, jotka toimittivat tämän lehden, ovat Ruge, Bernays, Marx, Börnstein ja ehkä joitakin muita. Ruge erosi kuitenkin pian näistä hulluista ja Marx valitti hänen kohtalokseen tulleen menehtyä taistelussa sokeita ennakkoluuloja vastaan [...] Marx saarnaa ehdotonta tasavaltalaisuutta, ehdotonta tasa-arvoa opissa valtiosta, ehdotonta olemattomuutta uskonnollisen tietoisuuden korkeimpana kohteena. Mutta pääasia on vaikuttaa joukkoihin, että joukot saadaan liikkeelle tuottamaan tätä uutta aikaa. Kirjassa nimellä Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik hän hyökkää Bruno Baueria vastaan ja esittää tämän yhä uskonnollisen ennakkoluulon pauloissa olevaksi syntiseksi, oikeaoppiseksi raukaksi” (kirje 12. 4. 1845, lähde ja suomennos: Manninen, *mt.*, s. 5; valitettavasti Manninen ei artikkelissaan anna tämän hyvin mielenkiintoisen kirjekatkelman alkutekstiä eikä arkistovitettä). Arppe tarkastelee saksalaisten radikaalien kiistoja varsin ennakkoluuloisin silmin eikä itse tietenkään ole vasemmistohegeliläinen. Kirje kuitenkin osoittaa, että suomalaisenkin sivistyneistön piirissä oltiin täysin ajan tasalla Hegelin koulukunnan vasemman siiven kehitys- ja hajoamistendensseistä. Manninen huomauttaa, että Robert Tengström oli ennen Saksaan lähtöään varmasti tutustunut Arppen kirjeeseen, ”sillä sen saaja Kellgren oli hänen paras ystävänsä ja matkusti hänen mukanaan” (*mt.*, s. 5). [Takaisin]
19. J. V. Snellman, *Nekrolog – Johan Robert Tengström*, teoksessa *Samlade Arbeten VI*, s. 94–97 [alun perin: *Litteraturbladet* № 14, december 1847]; *Johan Robert Tengströmin muistokirjoitus, Kootut teokset*, osa 10, s. 384–389. [Takaisin]
20. J. V. Snellman, *Inhemsk litteratur*, teoksessa: *Samlade Arbeten V*, Helsingfors: Statsrådets kansli 1995, s. 104 ja ed. [alun perin: *Kallavesi* № 5, 24. XII. 1845]; *Kootut teokset*, osa 8, s. 324 ja ed. [Takaisin]
21. Itämaisen sodan yhteydessä Suomi oli usein esillä eurooppalaisessa ja amerikkalaisessa lehdistössä, mutta silloista ”Suomi-kuvaa” on kovin vähän toistaiseksi tutkittu. Tärkein teos lienee kuvamateriaaliin painottuva Märta Hirnin 1956 ilmestynyt *Oolannin sota* (WSOY; muuttumaton näköispainos 2004), mutta myös esimerkiksi Juhani Paasivirta on tarkastellut aihepiiriä kirjassaan *Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914)*, Helsinki 1978. [Takaisin]
22. Friedrich Engels, *The European War*, (MEGA I/13, s. 5); alun perin *New-York Daily Tribune* 2. II. 1854. [Takaisin]
23. Karl Marx, *The War in the East*, MEGA I/13, s. 19; alun perin *The Zuid Africaan*, 6. III. 1854. Marxin kontribuutio on päivätty ”London, January 14, 1854”, joten se on ehkä kirjoitettu aikaisemmin kuin Engelsin artikkeli – tai sitten koko teksti on alun perin lähtöisin Engelsin kynästä. [Takaisin]
24. Vuonna 1812 Ruotsin kruununprinssi, myöhemmin kuningas Kaarle XIV Juhana ja tsaari Aleksanteri I sopivat Turussa, että Ruotsi ei enää tavoittele Suomea takaisin vaan tyytyy sen korvaukseksi saamaansa Norjaan. Näin Itämeren alueen silloinen *status quo* vahvistettiin. Vuoden 1812 sopimus on osoittautunut hyvin pysyväksi; Ruotsi on siitä lähtien pysynyt liittoutumattomana maana. [Takaisin]
25. Friedrich Engels, *The War*, MEGA I/13, s. 250; alun perin *The People’s Paper*, 27. V. 1854. [Takaisin]
26. Karl Marx, *Revolution in Spain – Bomarsund*, MEGA I/13, s. 407 (alun perin: *New-York Daily Tribune* 4. IX. 1854). [Takaisin]
27. Friedrich Engels, *The Capture of Bomarsund (Second Article)*, MEGA I/13, s. 414–415 (alun perin: *New-York Daily Tribune*, 13. IX. 1854): ”Bomarsund being taken, the question next arises, what is to be done with it? According to the latest dispatches from Hamburg, at a council of war held by the Admirals, the General-in-Chief of the expeditionary troops and the principal commanders resolved upon destroying all the fortifications and abandoning the island, if Sweden should not be inclined to occupy it and buy it at the price of a declaration of war against Russia [...] The Swedish Court hesitates, the Swedish press warns the people against the *Danaos et dona ferentes*, but the Swedish peasants have already passed a motion that the Chamber should petition the King to take steps that Aland never again become Russian. There is little probability that the petition of the peasants will be listened to, and we may expect soon that the fortress has been blown up”. Engelsin arvaus osui oikeaan: venäläisten Itämeren lukoksi rakentama Bomarsundin linnoitus räjäytettiin pian valtauksen jälkeen, kun Ruotsi ei sitä huolinut. [Takaisin]
28. Karl Marx, *Palmerston – Physiologie der herrschenden Klassen Grossbritanniens*, MEGA I/14, s. 15 (alun

- perin: *Neue Oder-Zeitung* 26. VII. 1855): "...In der Ostsee durch nutzlose und resultatslose Mordbrennereien Finnland besser an Russland ketten". [Takaisin]
29. *The treaty with Sweden*, MEGA I/14, s. 816 (alun perin: *New-York Daily Tribune* 14. I. 1856). [Takaisin]
30. Alexander Armfelt J. V. Snellmanille 18. XI. 1863, julkaisussa: J. V. Snellman, *Samlade arbeten* band XI.1, Helsingfors:Statsrådets kansli 1998, s. 676. [Takaisin]
31. J. V. Snellman, *Kootut teokset*, osa 20, s. 49. "Det är det oförnuftiga och våldsamma reformbegäret, som [...] lemnat folkens öde till pris åt godtycket. Detta nämnes, för att visa, i hvilken mening äfven ett ringa folk har sina öden i sin makt. Reformerna, utvecklingen måste vara underkastad vexlande, mer eller mindre gynnsama tidsskiften. Att bestämma dessa, kan ofta stå utom ett sådant folks förmåga. Men att bevara, hvad som redan förefinnes, att derföre höja sig för det oundvikliga och manligt bära det, att afvakta den tidpunkt, då reformen är möjlig, och att äfven då icke eftersträfvat annat, än det som under kommande skiften kan med egen makt försvaras och bibehållas – detta förmår äfven ett ringa folk " J. V. Snellman, *Krig eller fred för Finland*, julkaisussa: *Samlade arbeten*, band XI.1, s. 147 (alun perin: *Litteraturbladet* № 5, maj 1863). [Takaisin]
32. Perander, J. J. F., *Yhteiskunta uutena aikana ja muita kirjoituksia*. Toim. Mikko Lahtinen. 23^o45, Tampere 2004. [Takaisin]
33. J. V. Snellman, *Kootut teokset*, osa 24, s. 287. Vaikuttaa siltä, että suomennos lieventää alkuperäistekstin jyrkempää sävyä, sillä ruotsiksi Snellman totesi, että "en social olikhet alltid måste finnas"; vrt. *Samlade arbeten*, osa XII, s. 542. [Takaisin]
34. *Kootut teokset*, osa 24, s. 289; itse asiassa alkutekstissä Lassallen nimi on kirjoitettu väärin: Lasalle; vrt. *Samlade arbeten*, osa XII, s. 544. Kiinnostavaa muuten, että sosialisti ja agitaattori Ferdinand Lassalle oli saman hengen ja leirin hegeliläisiä kuin Snellmankin. Lassalle tunsikin Snellmanin ystävän Micheletin, ja Snellman kommentoi eräässä Micheletin *Der Gedanke*-aikakauskirjaan laatimassaan artikkelissa (jota hän ei kuitenkaan lähettänyt julkaistavaksi) Lassallen ideoita. Marx puolestaan suhtautui varsin sarkastisesti Lassallen edustamaan "vanhanaikaiseen" hegeliläisyyteen. [Takaisin]
35. *Kootut teokset*, osa 24, s. 294; *Samlade Arbeten*, osa XII, s. 548. [Takaisin]
36. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, *Työväenseikka*, teoksessa: Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen (toim.), *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan*, Helsinki: Gaudeamus 1975, s. 56–57. [Takaisin]
37. Yrjö-Koskinen, *mt.*, s. 60. [Takaisin]
38. *mt.*, s. 61. [Takaisin]
39. *mt.*, s. 80. [Takaisin]
40. Eräsaari & Rahkonen, *Johdanto*, *mt.*, s. 17–18. [Takaisin]
41. Ks. Eräsaari & Rahkonen, *mt.*, s. 42: "Jos ketään Suomessa ylipäänsä voidaan kutsua 'katederisosialistiksi', niin ennen kaikkea dogmatiikan professori A. F. Granfelt, historian professori Y.-S. Yrjö-Koskinen, molempien oikeuksien tohtori W. Lavonius ja filosofian professori Th. Rein olivat suomalaisia katederisosialisteja. Paitsi että kaikki edellä mainitut henkilöt suhtautuivat ainakin yleisesti myönteisesti tähän 'uuteen kansantaloudelliseen suuntaan', katederisosialismiin, Rein kertoi avoimesti 'mieltyneensä' siihen [...] opiskellessaan Leipzigissä, missä hän kuunteli mm. Wilhelm Roscherin luentoja. Kantavuutta heidän ajatuksilleen antoi heidän – etenkin Yrjö-Koskisen – poliittinen toimintansa; valtiomies Yrjö-Koskista lähellä toimi myös vanhasuomalaisen puolueen hallitsema Kansantaloudellinen Yhdistys". [Takaisin]
42. Vrt. esim. Karl Marx, *Pääoma*, osa III, Moskova: Edistys 1976, ss. 227, 308, 324, 395. [Takaisin]